

Milorad Simunović
Filozofski fakultet
Nikšić

SIGMUND FROJD – TVORAC SREDIŠNJE IMAGINACIJE NAŠEG DOBA

SIGMUND FREUD – CREATOR OF CENTRAL IMAGINATION OF OUR TIME

ABSTRACT Written on the occasion of the 150th anniversary of Freud's birth, this paper makes an inquiry into the main points of Freud's theory and undertaking based on their diverse interpretations and finds them in rejecting the traditional view of human nature as a kind of substance, in decentering procedures, and, since the psyche is treated as a narrative organ, in the notions the depth psychology has come up with as possible means of the self-descriptions of the personal, the tribal and the national unconscious.

Key words: depth psychology, decentering movement, 'man's going away', the psyche as a narrative organ, the personal, the tribal and the national unconscious

APSTRAKT Pisan povodom 150 godina Frojdovog rođenja, rad nastoji da, osvrćući se na raznolike interpretacije, dođe do ključnih poenti Frojdove teorije i poduhvata, i ove pronalazi u napuštanju tradicionalne predstave o ljudskoj prirodi kao vrsti supstance, u postupcima decentriranja, te, budući da se psiha tretira kao organ naracije, u odgovarajućim pojmovima koje je dubinska psihologija izobrazilo kao moguća sredstva ličnih, plemenskih ili nacionalnih samodeskripcija.

Ključne riječi: dubinska psihologija, pokret decentriranja, „odlazak čovjeka“, psiha kao organ naracije, lično, plemensko i nacionalno nesvjesno

Sigmund Frojd je, nema sumnje, jedna od ključnih figura modernog doba. U pitanju je centar jedne gravitacije u čijim orbitama imamo i ortodoksne i kreativne sledbenike, zatim velike i male disidente, i u kojima, pored specijalizovanih praktičara, imamo brojne autore, tumače i kritičare, među kojima su za najveće poštovanje oni koji tvrde da Frojd govori o stvarima koje ne postoje i sa kojima se vrlo lako složiti, pod uslovom da se oni slože da i ono što ne postoji može imati najveći stepen važnosti, te tako, ipak, postojati. Takođe, Frojdove ideje i pojmove nalazimo rasijane na velikoj udaljenosti od samog Frojda, te biva da se tragovi njihovih prvobitnih značenja gube u naučnim, filozofskim ili umjetničkim djelima koja ih na svoje posebne načine izobličavaju, prikrivaju i zamračuju, tako da je, u pojedinim slučajevima, potrebna čak posebna psihoanaliza iliti, pak, mentalna i saznajna arheologija da bi ovi bili prepoznati kao njihovi bitni sastojci. Najzad, Frojd je u velikoj mjeri prisutan u običnom jeziku i u raznolikim je formama, koje se često i ne vide golim okom, utisnut na stvarnim i fiktivnim objektima koji kruže u tržišnim razmjerama. Nema nikakve sumnje da opseg i snaga ove gravitacije i neuporediva dinamičnost čitave scene proizilaze zbog toga što, kako je rečeno, Frojdove ideje imaju veliku moć da

„zagađuju“ ili, što je takođe rečeno, a svodi se na isto, iz toga što je Frojd tvorac središnje imaginacije našeg doba. I ako Frojd ne griješi kad tvrdi da ništa u duhu i ljudskoj naravi nije slučajno i nije bez nekog, najčešće skrivenog, značenja, onda nije slučajna ni ova figura kao ključna ni ova imaginacija kao središnja, te mora biti da su nekakav determinizam, teleologija i evolucija učinili da se oni pojave da bi ovo doba, uz njihovu pomoć, tražilo i nalazilo svoja skrivena i ostala značenja.

U tome smislu, Frojdovo djelo i poduhvat najavljeni su, na neki način, još u onim prošlim stoljećima sa kojima je moderno doba i počelo – pa je i to još jedna činjenica iste gravitacije. Uzmimo, na primjer, sedamnaesto stoljeće i francuske moraliste, odnosno njihov metod mišljenja sa kojim je pokrenut jedan trend, nazvan inače „trend raskrinkavanja“, i obrazovana jedna intelektualna nastojanost, koja se sastoji od sistematskog istraživanja raznolikih obmana i samoobmana kako bi iza njih bile otkrivene „temeljne istine“, i koja je, što treba naročito naglasiti, odigrala značajnu ulogu u oslobađanju etosa francuske revolucije s kraja osamnaestog vijeka, a ovo, opet, bilo praćeno oslobađanjem ludila iz lanaca i početkom njegovog medicinskog tretiranja. Trend raskrinkavanja nastavlja se u devetnaestom vijeku kod Šopenhauera, Ibzena, Ničea i, što ćemo takođe naročito naglasiti, kod Marksa iz čijeg su djela izvedeni poznati manifesti i praktikumi, a iz ovih socijalne revolucije dvadesetog vijeka, svejedno da li su one ili nijesu pseudorevolucije. Najzad, sa svojim vjerovanjem da ispod privida svake ljudske pojave počiva skrivena jedna oprečna realnost i da ovu, zbog sazajnih, praktičnih i moralnih prednosti, treba rasvijetliti i izvući na vidjelo, trend raskrinkavanja je, kako se primjećuje, bio podesan okvir za pojavu ideje o jednom mentalnom sistemu koji je skriven ispod drugog koji je očigledan, dakle, za pojavu ideje o nesvjesnom koje počiva iza svjesnog i vrši na njega svoj uticaj, a takođe i kasnije Frojdove ideje o tendenciji za (samo)razaranjem života koja djeluje iza tendencije za njegovim održavanjem. Idući, znači, rečenim putem iliti trendom, stiglo je moderno doba do Frojda i svoje središnje imaginacije, a sa time dolazi i neizbježno pitanje da li je ono tako stiglo i do još jedne revolucije te, ako eventualno jeste, da li je ta revolucija, a takođe i središnja imaginacija, seksualna, kako bi se uz Frojda odmah pomislilo; a ima mjesta i za pitanje da li se ovdje radi o seksualnosti koja je stvarna ili je i ona imaginarna.

Razumije se da uz prethodno pitanje treba, prije svega, biti načisto sa primjedbom o panseksualizmu koja Frojda prati otkad se pojavio i koja, odista, nije bez dosta dobrih razloga budući da je u psihoanalizi seksualni nagon dobio neobično veliku važnost i otkrio svoju neobično veliku plastičnost i složenost, s tim što sa distance od jednog stoljeća valja biti obazriv oko toga da li je poenta u tome. No, u bilo kom slučaju, iz Frojdovog rada sa pacijentima ispalo je, svakako, da postoji potiskivanje i da, u vidu simptoma i poremećaja, postoji povratak potisnutog, te da su simptomi, u stvari, lukava prerušavanja onoga što se, zbog intrapsihičke cenzure i otpora, nije moglo direktnije ispoljiti, a to su, po pravilu, bila infantilna seksualna stremljenja, vezana, u prvom redu, za Edipov

kompleks. (A Edipov kompleks je, da usput primijetimo, otkrio Frojd prvo kod sebe.) Takođe je, u mnogim slučajevima, ispalo da njihovo pomno analiziranje i prorada korak po korak tokom čega bi neuroza bila „raskrinkana“ ima za posledicu iščezavanje simptoma, naravno pod uslovom da takav proces samospoznaje prati i emocionalno pročišćavanje. Odatle je, isto tako, izašla i teorija po kojoj je svijest samo vrh ledenog brijega, dok je sve ostalo nesvjesno, a sa njom i saznanje da Ego „nije gospodar čak ni u vlastitoj kući, već da se mora zadovoljiti oskudnim informacijama o onome što se zbiva u njegovom umu“, a to je saznanje takve vrste da ga je moguće uporediti sa saznanjem „da naša zemlja nije centar vasiona nego je sićušan dio kosmičkog prostora“, kao i saznanjem o našoj „neiskorenjivo životinjskoj prirodi“. Poslije Kopernika i Darvina, Frojd je, može se reći, kao što je on to i rekao, zadao čovječanstvu „treću narcističnu ranu“ (i tačno u tome je poenta), sugerišući mu da se suoči sa iluzijom o slobodnoj volji i vlastitoj racionalnosti, te da se decentrira od nje pošto ga ona, kao slijepa mrlja u percepciji, uz ostale okolnosti, održava u stanju lošeg funkcionisanja i patnje, tj. u stanju neuroze za koje se, uz to, ispostavlja da se tiče čitavog ljudskog roda i da proizilazi iz samog ustrojstva uma koje je upravo takvo da jedan njegov dio mora da, kako je rečeno, praktikuje tartifovsku prevaru nad drugim. Bez obzira na to što težina poremećaja i njegovi oblici variraju od pojedinca do pojedinca tako da je kod nekih potrebno kliničko liječenje, njihova intrapsihička dinamika u principu se ne razlikuje od dinamike ljudskog roda uopšte. Svi smo neurotični – zaključio je Frojd, a kritičari su zaključili da je on time ponizio ljudski rod i devalvirao njegovu izuzetnost, mada su, na osnovu istih razloga, mogli zaključiti da je on tako demokratizovao neurozu i humanizovao je, pored toga što ju je učinio saznajnim sredstvom prvog reda, kao što je demokratizovao i genija pripisujući svakome kreativno nesvjesno, kako ćemo vidjeti.

Konstatacije i jauci Frojdovih kritičara govore takođe o „odlasku čovjeka“ kao i o iščezavanju njegove ljudske prirode. I ima stvarnih razloga za ovakve konstatacije, ali ih nema i za jauke pošto se, ako se bolje pogleda, vidi da odlazi čovjek čiji odlazak nije za žaljenje i kojeg, pored dubinske psihologije, istina nekad i pod njenim uticajima, raskrinkavaju i odnose i druga avangardna strujanja kakva smo vidjeli u dvadesetom vijeku i čije izdanke gledamo i u dvadeset prvom. Radi se, zapravo, o odlasku tradicionalne predstave o čovjeku i ljudskoj prirodi koja je, inače, zamišljena kao neka suština ili supstanca što, u većoj ili manjoj mjeri, ispunjava svakog pojedinca i koju, onda, od prilike do prilike i od slučaja do slučaja, valja ili dodavati ili oduzimati i svakako je oblikovati kako bi dobila poželjnu formu i dimenzije, na primjer: formu dobrog podanika, glasača, trudbenika ili vjernika, demokrate ili komuniste ili, čak formu „novog čovjeka“ kada je pomenutu supstancu valjalo kaliti pošto je, sjetićemo se, na nekom partijskom kongresu bilo utvrđeno da se radi o nekoj vrsti čelika. Takođe, sa tradicionalnom predstavom o ljudskoj supstanci koju, znači, treba oblikovati (kaljenjem, vajanjem, udaranjem i drugim zahvatima, na primjer: rashlađivanjem na sibirskim temperaturama ili zagrijavanjem u ma-

sovnim pokretima i mitinzima, zavisno od njene tvrdoće i otpornosti), ispada da je uglavnom prirodno, te da je u interesu opšteg dobra da se pribjegava i pedagoškim i političkim, medicinskim ili psihološkim torturama, diktaturama i tiranijama, naravno, ako se ukaže za tim potreba, a ona se, pri rečenoj predstavi, nekako prilično često zna i ukazati.

Nasuprot tome, sa Frojdom i dubinskom psihologijom stigle su empirijske sugestije i dokazi da mi nijesmo manje ili više adekvatan primjer nekakve opšte prirode, suštine ili supstance nego smo, kako se izražavaju neki noviji autori, skup idiosinkratskih i kontingentnih potreba, te da se ove potrebe obrazuju pomoću rada jednog istog intrapsihičkog mehanizma. Pojmovi „id“, „ego“, „superego“, „libido“, „sudbina nagona“, „fiksacija“, „regresija“ i drugi koji predočavaju složaj i složenu dinamiku mentalnog aparata, argumentuju ovakav zaključak i pomažu da objasnimo zašto mi, na primjer, volimo određene osobine, boje, oblike i veličine kod stvari, ljudi, ideja itd., a mrzimo druge, da objasnimo (uzećemo primjer iz literature), recimo, kako neko može da bude uzoran, nježan i pažljiv otac ili ujak, a istovremeno i okrutan zločinac; objektivnan i srdačan profesor, ali hladna i odbojna majka ili, pak, da objasnimo one specijalne kontingencije na osnovu kojih stasavaju „podrepice svijetla obraza“, kako kaže jedan domaći – strani pjesnik. Isto tako, dubinska psihologija nam pomaže da objasnimo zašto je, na primjer, neko pleme zagledano u svoju idealizovanu sliku dok se njegovi pripadnici međusobno sumnjiče, sapliću i sukobljavaju, te i to kako je moguće, uzdižući sebe u visinu, dospjeti do poniženja i pada ili, pak, obožavati nekoga ili nešto do ludila i istovremeno ga mrzjeti do zločina. Termini „narcisoidan“, „opsesivan“, „paranoičan“ i slični koje u takvim objašnjenjima koristimo vrlo precizno ukazuju na svjesne i, još mnogo više, na nesvjesne mentalne procese, na specifične uzroke, posljedice i komplekse i imaju empirijska jasna značenja koja se daju testirati i pratiti, za razliku od tradicionalnih termina za vrline i poroke (i ljudsku suštinu) oko kojih svaki čas izbijaju nesuglasice i sukobi pa, prema obrascu „narcizma malih razlika“ i sukobi međuplemenskih i masovnih razmjera.

Dakle, Frojd i dubinska psihologija nam pokazuju da ne postoji neka posebna ljudska suština ili supstanca od čije količine zavisi, na primjer, to da li će neko biti genije ili duševni bolesnik, da li „soj“ ili „nesoj“, već da se naše zdrave i bolesne sklonosti, da se naše vrline, karakteri i poroci, naše niske pobude i najviše vrijednosti stvaraju u rastvorima libida, u rastvorima seksualne i drugih energija, te u rastvorima raznih zajednica – porodica, vjera, plemena, tradicija itd. – i, prije svega drugog, kroz sukobe oprečnih nagonskih stremljenja, koji prisiljavaju mentalni aparat da se formira i to tako što će biti izdijeljen u dvije-tri instance i dvije-tri unutrašnje scene među kojima će se odvijati stalne diplomatske igre i razmjene, i time održavati kakva-takva intrapsihička ravnoteža. Sa ovim otkrićima i teorijom (što na jednoj metaravni korespondira sa teorijom ekvivalencije materije i energije) mi smo tako u stanju da utvrdimo koja je to specifična, a skrivena, realnost koja se nalazi iza ove ili one (i tako svake redom) vidljive ljudske pojave, i ukazano nam je da ovu skrivenu realnost

valja razumjeti kao drugu i, u kauzalnom smislu, mnogo važniju scenu ljudskosti do koje bi, onda, valjalo saznavno doprijeti i izvesti je na vidjelo kako nam otuda (pošto je tu smješten čitav jedan pandemonijum), u vidu simptoma i halucinacija, u vidu individualnih i masovnih neuroza i psihoza, ne bi dolazili „nezvani gosti i miješali se u naše poslove“, kao što je to neko slikovito rekao.

Druga scena, iliti nespješno, tako je prostrana da joj se obim ne može znati niti granice sagledati, o čemu, između ostalog, svjedoči i istorija ljudske imaginacije, a naš mentalni aparat tako je sklopljen, i to prevashodno zbog djelovanja mehanizma potiskivanja, da ego neprekidno strahuje od nje te se, stoga, i neuroza održava kao stalno stanje ljudskog roda, u najmanju ruku, otkad taj rod egzistira u civilizaciji, pa bi se tako, naprosto, reklo da se tu radi o prokletstvu i njegovoj crnoj sudbini, kao što to, na svoj način, i kaže kritika kad govori o pesimizmu ili, pak, o redukcionizmu Frojdove psihoanalize sa kojima se, eto, i najviše vrijednosti razlažu i raspadaju na proste i prljave sastojke, kao i kad govori o otvorenom putu u moralnu anarhiju, kakvu, navodno, psihoanaliza i sugeriše i ozakonjuje.

I sve to, na prvi pogled i uz dobre razloge izgleda tako sumorno kako utvrđuje kritika. Na drugi, međutim, pogled, taj bi se prvi pogled mogao uzeti i kao manifestacija straha od druge scene, straha od demona iliti od nespješnog i, prije svega kao reakcija na stanje lišeno potpunije samospoznaje. Jer, nasuprot tome, sa procesom samospoznaje, a, dakako, u duhu Frojdrovog naloga „gdje je bio Id, neka bude Ego“, stvari znaju da poprime i drugačije forme, te demonsko nespješno može postati čak razborit i pronicljiv sagovornik, kao što kaže jedan pronicljiv autor. Takva mogućnost dolazi zbog toga što je psiha, u svojoj suštini, organ naracije, a nespješno, kako lično, tako i plemensko ili nacionalno nespješno, baš zato što je nastalo potiskivanjem i predstavlja neku vrstu unutrašnje isključenosti i sa druge je (naime, demonske) strane subjekta, kreativna je podloga, barem potencijalno, svake, i životne i istorijske, priče i podloga svake kreacije. Zbog toga razloga je onda, u načelu, svakom pojedincu kao i svakom plemenu ili naciji moguće da, ukoliko decentrira sebe i otvorenih očiju zađe na drugu scenu, artikuliše svoju priču (ili više njih koje alternativno pričaju Id, Ego, Superego) i tako revidira značenje svog postojanja, naravno, pod uslovom da se ne zagubi na drugoj sceni i ne potone u nespješno. Evo, u tome slučaju, dakle, potpunijeg čovjeka (“ecce homo“, jel` da!), pošto je naracija u stvari samodeskripcija, odnosno sredstvo i za održavanje i za promjenu kako ličnog tako i društvenog i nacionalnog karaktera te, srazmjerno tome, i promjenu vlastite sudbine. Evo, dakle, ponovo čovjeka – i ne treba ga dodatno kaliti, zagrijavati niti udarati, treba ga ostaviti na miru. A samo je jedan uslov potreban za takvu promjenu: neustrašiva srčanost u istini – taj uslov je moral dubinske psihologije, kako je to kazao Tomas Man 1936. god., u predavanju održanom na proslavi osamdesetog rođendana Sigmunda Frojda.